MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. Meşrutiyet Döneminde Askeri Bürokraside Reform Teşebbüsleri

Adem Ölmez (*)

Osmanlı Devleti başlangıçta, gelişmiş bir bürokratik yapıya sahip değildi; ancak, ülkenin gelişmesine paralel olarak bürokratik yapısında da büyük gelişmeler görüldü. Modernleşme döneminde kabul edilen kanunların etkisiyle de belirli hukuki düzenlemeler ve bu hukuk metinlerini uygulayan bürokratlardan oluşan geniş bir yönetim kadrosu oluşmaya başladı.

Bu bürokratik pratiklerle ilgili çözümlemelere geçmeden önce, bürokrasi kavramı üzerinde durmamız gerekiyor. Bilindiği gibi bürokrasi; siyasal kararların uygulamaya geçirildiği, çalışan personelin hak sorumluluk ve ilişkilerinin yazılı olarak belirlendiği, bütün işlerin hiyerarşiye uygun olarak yerine getirilmesinin zorunlu olmasından dolayı formalitelerin önem kazandığı kamu kurumları veya bu kurumlarda çalışan insanlar şeklinde tanımlanır[1]. En geniş anlamıyla bürokrasi ise, idari hizmetler olarak algılanabilir[2]. Doğal olarak idari hizmetler denilince iki boyotu akla gelir: Bunlardan birisi, idari hizmetleri veren insanlar; diğeri ise, bu hizmetlerin yapılmasına dayanaklık eden kural ve kaidelerdir. Bu genel şablonu Osmanlı Devleti'ne uygulamak gerekirse başlangıçta şu gerçeği kabul etmek gerekir: Osmanlı Devleti'nde idari hizmetler genel olarak dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar, askeri-idari teşkilat (Seyfiye), İslamî dini teşkilat (ilmiye), saray hizmeti (Mabeyn) ve kâtiplik hizmeti (kalemiye)dir[3]. Fakat bu yapılanma uzun asırlar içinde şekillenmiş pratiklerdir.

Osmanlı Devleti'nin başlangıcından Yakınçağ başlarına kadar bürok-

(*) Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Ömer Demir; Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara, 2002, s. 81.

2 Carter V. Findley: "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, s. 259.

3 Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıâli (1789-1922)*, İstanbul 1994, s. 13.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ratik yapısı, padişahın iradesi çevresinde şekillenmiştir. Padişahların atadığı memurlar, fermanlar çerçevesinde hizmet veren kişilerdi. Bu kişiler, padişahın iradesini sınırlayan değil, padişahın emir ve isteklerini yerine getiren kişilerdi; ancak, III. Selim döneminden itibaren bu durum değişmeye başlamıştır[4].

Osmanlı'da modern anlamda bürokratik yönetim geleneğinin doğuşu ve gelişmesi, III. Selim'in tahta çıkışından (1789) I. Meşrutiyet'e kadar (1876) uzanan yıllar arasında gerçekleşmiştir[5]. 1830'lu yıllarda çıkan Mısır krizi, Osmanlı padişahının valisi ile arasını düzeltmek için Büyük Devletler'den yardım istemesi, büyük bir bürokratik birikim gerektirmiştir. Bu sırada Tercüme Odası'nda görevli sivil memurlar en itibarlı memurlar haline gelmişlerdir. Memur sınıfının devlet yönetiminde bu kadar önemli konuma gelmesi sivil bürokrasinin hızla gelişmesine neden olmuştur.[6]

Osmanlı Devleti'nde modern bürokrasinin görülmeye başladığı III. Selim'in saltanatından sonra, belirli dönemleri bürokratik özelliklerine göre gruplara ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki, 1789'da III. Selim'in tahta çıkışından 1839'da II. Mahmud'un saltanatının sonuna kadar süren güçlü hükümdarlar dönemidir. Bu dönemde, sultanların devleti içine düştüğü sıkıntılı durumdan kurtarmak için çalıştıklarını ve yönetimdeki güçlü etkilerini görüyoruz. Ayrıca, askeri bürokraside büyük yara almıştır. Çünkü Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, yeni oluşturulan askeri müesseseler henüz güçlenmiş bir durumda değildir. İkinci dönem, güçlü bürokratlar dönemi yani sivil bürokrasi üstünlüğünün görüldüğü dönemdir. Tanzimat'ın ilanından Âli Paşa'nın 1871'de ölümüne kadar devam eden dönemdir. 1839'dan 1876'ya kadar uzanan dönemde, sivil bürokrasinin giderek bağımsız bir siyasal tutum geliştirmesine tanık olunmuştur. Bu dönemdeki bürokratlar, "uygun" eğitime sahip, çoğu Tercüme Odası ve/veya dışarıdaki Osmanlı diplomatik misyonlarında idari ve siyasal eğitim

---

[4] Şerif Mardin II. Mahmud döneminden önceki bürokratlarla sonrakileri kıyaslarken "kul" kavramından yararlanır. Ömür boyu devlet hizmetinde kullanılmak üzere Müslüman olmayan ahalinin çocuklarından toplanan bu kullar saray erkanını bürokrasiyi orduyu ve tımarlı sipahileri oluştururlardı. Osmanlı böylece siyasal gücün babadan oğla tevarüs etmesine engel oluyordu. Artık hanedana kayıtsız koşulsuz bağımlı ve hanedanı aşarak devletin sürekliliğini sağlayan bir yönetici/yürütme mekanizma vardı. Kul-bürokratlara geniş yetkileri dengeleyen mekanizma ise bu "yönetici kurum" üyelerinin padişahla doğrudan ilişkilerinin olağanüstü nazik ve güvenceden yoksun kılınmış olmasıydı. Fatih döneminde en büyük hanedan mensubu dışındakilerin katledilmesi devletin korunması noktasındaki bütün endişeleri gideren bir uygulama oldu. 19. yüzyılda artık bürokratlar kulluk statülerini reddetmekte siyasal iktidarın dizginlerini ele geçirip çağdaşlaşma hareketinin öncülüğünü ele geçirmekteydiler. (Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul,. s. 87-109).

[5] Metin Heper, "19. yy'da Osmanlı Bürokrasisi", *Tanzimat'tan Cumhiriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I., İstanbul, s. 245.

[6] Findley, *a.g.m.*, s. 260.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

görmüş kişilerdi. Bu kişiler birinci derecede diplomasi ikinci derecede maliyede uzmandılar; yabancı devletlerin diplomatik temsilcileri ile iyi ilişkiler kurmuşlardı. Padişah Abdülmecid kendilerine sempati duyuyordu. Eğitim yargı ve güvenlikte daha çok görev aldılar. Bunlar Büyük Reşid Paşa'nın mektebine mensup ricaldi[7]. Bundan sonraki dönemde de yeniden padişahların etkilerini hissettirmeye başladıkları dönem olarak görüldü. Özellikle II. Abdülhamid döneminde aşırı bir merkeziyetçi yönetim kurulmasının sonucu olarak, Babıâli önemini yavaş yavaş yitirerek yerini Saray almaya başladı. Bürokrasi üzerinde böylece kesin kontrol kurulurken, 1830'lardan beri ilk defa personel politikasında reformlar yapılmaya başlandı[8].

Âli Paşa'nın ölümünden sonraki dönemde, sivil bürokratların yanında askeri bürokratlar da yavaş yavaş etkili olmaya başladı. Bu sırada sivil bürokratların Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesini talep etmelerine karşı, askeri bürokratların padişah Abdülaziz'in yanında yer almalarının da etkisinden söz edilebilir. Ancak, bunların yanında esas önemli nokta savaşların çıkmaya başlamasının ortaya çıkardığı durumdur. Önce Sırp Savaşı, daha sonra da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın meydana gelmesi askerlerin itibar kazandıkları yeni bir dönemi başlattı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşındaki askeri başarısızlık, Rus ordularının batıda İstanbul'a doğuda Doğu Anadolu içlerine doğru ilerlemesi askeri konuların yeniden ön plana geçmesine neden oldu. Savaştaki genel başarısızlığa rağmen, kendi cephelerinde başarılar kazanan Gazi Osman Paşa ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi komutanlar büyük itibar kazandılar. Öyle ki ülkenin içinde bulunduğu durumdan askeri tedbirlerle kurtarılmasının, ancak bu komutanların çabası ile mümkün olabileceği düşüncesi yaygınlaşmaya başladı.

Bu gelişmeye ek olarak bir de yurt dışından Alman komutanların orduyu ıslah etmek üzere ülkeye davet edilmesi ve bu komutanların her istediğinin yapılması askeri bürokrasinin etkinliğini artıran başka bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1880'li yıllarda Albay Kaehler'den itibaren Osmanlı başkentinde hizmet vermeye başlayan Alman komutanlar, siviller üzerinde de etkili olan itibarlı kişilikler olarak karşımıza çıktı. Ancak, bu kişilerin itibarları ve onlara karşı yapılan özel muameleler, Osmanlı subayları arasında rahatsızlık meydana gelmesine neden oldu[9].

Bütün bunlara ek olarak daha önceden açılmaya başlayan askeri okulların II. Abdülhamid döneminde daha da geliştirilmesi ve artırılması askeri bürokrasinin daha da yükselmesine zemin hazırladı. Sivil bürokratlar için

---

7 Heper, *a.g.m.*, s. 249.

8 Findley, *a.g.m.*, s. 261.

9 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, 2006, s. 92.

yüksek okul düzeyinde yalnızca Mülkiye'nin bulunmasına karşılık, asker bürokratlar için açılmış yüksek okullar arasında Harbiye, Bahriye, Topçu Okulu ve Mühendishane bulunuyordu [10]. Abdülhamid'in ilk yıllarından itibaren gelişme eğilimi gösteren askeri bürokrasi padişahı rahatsız etmeye başladı ve 1890'larda askeriye üzerinde kontrolünü artırmak için yeni girişimlerde bulundu.

Bu çalışmada yukarıda özetlenen yerden devam edilerek II. Meşrutiyet devrindeki askeri bürokratik yapı üzerinde durulacaktır. II. Meşrutiyet devrindeki askeri bürokratik yapı incelenirken askeri bürokrasinin önemli bir zemini olan askeri meclislerden faydalanılacaktır. Fakat bu yapılırken daha farklı makalelerimizde ayrıntılı olarak incelediğimiz askeri meclislerin özelliklerine ayrıntılı olarak girilmeden, aralarındaki benzerlikleri, farklılıkları ve askerin etkinliğinin artış ve azalışını sağlayan durumlar hakkında yorumlar yapılacaktır.

Sultanın Bendeleri

II. Abdülhamid, bir yandan bürokrasinin gelişimine imkân sağlayan yenilikleri yaparken, diğer yandan da yeni yetişen bürokratları kontrol altında tutma çabası içindeydi. Padişah, özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yenilgisinden sonra ordunun gelişmesini istiyor ve bu yolda çaba sarf ediyordu [11]; ancak, onun bu çabası aynı zamanda ordunun kendi kontrolünden çıkmamasını da içeriyordu. Bundan dolayı Padişah, bütün devlet kurumlarını olduğu gibi orduyu da Saray'dan yönetebilmenin yollarını aramaya başladı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında ün kazanan komutanları yanına alarak onlara makamlar verdi. Mesela, Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'ya *Mabeyn Müşirliği* gibi bir makam vererek Yıldız Sarayı'nda hemen yanıbaşında kalmasını sağladı. Ayrıca, Gazi Osman Paşa, Gazi Ethem Paşa gibi başarılı komutanlarını yanına alarak Cuma Selamlığı'na beraber çıktı. Bu davranışıyla bu büyük komutanlara değer verdiğini göstermekle beraber kendi kontrolünde olduğunu da hissettiriyordu [12].

Padişah özel hafiye teşkilatı ile yüksek rütbeli subayları sürekli kontrol ettiriyordu. Subaylar bunu bildiklerinden bütün davranışlarına dikkat etmek zorunda idiler [13]. Bu çerçevede sık sık Harbiye Nazırı değiştirerek kendisine sadakat gösteren kişileri sürekli bu makama getirerek ödüllendi-

---

[10] Heper, *a.g.m.*, s. 253.

[11] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, 1983, s. 366.

[12] Adem Ölmez, *Gazi Ethem Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1844-1909)*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 194.

[13] Karal, *a.g.e.*, C. VIII, s. 373.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

riyordu[14]. Bu uygulamalarla bürokrasideki en üst noktalara herkes tırmanamıyordu. Padişaha yakın olanlar dışında en üst noktalarda yer alamıyordu. Bu durum, Ahmad'ın yorumuyla ordu ve bürokraside bir tabakalaşma meydana getiriyordu[15].

Ayrıca orduya tamamen hâkim olabilmek için, 1879'da kendine yakın komutanlardan oluşan *Askeri Teftiş Komisyonu*'nu kurdurdu. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar vazife görecek bu meclisin vazifesi, askeri konular hakkında padişahın bilgilendirilmesiydi. Padişah bu komisyonu kurmakla, hemen yanıbaşında bulunan *kurena* denilen büyük komutanlar vasıtasıyla orduyu kontrol altında tutmayı hedefliyordu. Askeri Teftiş Komisyonu zaman içerisinde büyük değişiklikler yaşamakla beraber, başından sonuna kadar padişahın orduyu yönetme aracı olmayı sürdürdü. Komisyon'un İlk üyeleri olan Birinci Reis olarak İsmail Hakkı Paşa, İkinci Reis olarak da Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, Üyeler olarak da Ferik Ali Nizâmî Paşa, Ferik Hafız Paşa, Mirliva Rıza Paşa, Miralay Ahmet Ratıp Bey ve Miralay Muzaffer Bey gibi kişilerin ortak özelliği padişaha yakınlıkları idi. Fakat komisyonun kurulmasından yaklaşık 8 ay sonra 1880'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa, reis vekili yapıldı. Padişah Ahmet Muhtar Paşa'yı vekil yapmakla onun iradesini de kontrol altına almayı hedeflemişti. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, burada üç yıl görev yaptıktan sonra padişah, Paşa'nın şöhretinden çekindiğinden dolayı 1883'de *Mısır Fevkalade Komiserliği*'ne gönderdi. Böylece varlığından sürekli endişe duyduğu bir kişiyi İstanbul'dan uzaklaştırmış oldu. Bundan sonra komisyon ikinci başkanlar marifetiyle yönetilmeye başlandı. Bu arada İkinci başkan olan İsmail Paşa 1897'de vefat edince yerine Hüseyin Fevzi Paşa ve müteakiben 22 ay ikinci başkanlık yaptıktan sonra da Gazi Ethem Paşa ikinci başkan oldu[16].

Bu dönemde askeri meseleleri yöneten bu komisyonun başkan ve üyelerinin görünümü, II. Abdülhamid'in yönetim anlayışının bir yansı-

---

[14] II. Abdülhamid devrinde Seraskerlik ve Harbiye Nezaretine sıra ile şu paşalar getirilmiştir: Abdi Paşa, Redif Paşa, Mahmut Paşa, Rauf Paşa, İzzet Paşa, Mahmut Paşa, Mustafa Paşa, Gazi Osman Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa, Gazi Osman Paşa (ikinci defa), Hüseyin Hüsnü Paşa (ikinci defa), Gazi Osman Paşa (üçüncü defa), Ali Saip Paşa (ikinci defa) ve Mehmet Rıza Paşa. (Karal, *a.g.e*, C. VIII, s. 353).

[15] Ordunun toplumsal karakterinin 19. yüzyılın son on yıllarında dikkat çekici bir değişikliğe uğramakta olduğu belirtilmelidir. Bu durum sivil bürokrasi için de geçerliydi. Osmanlı ekonomisinin 1870'lerin dünya depresyonundan ağır biçimde etkilendiği bir sırada, ordu ve bürokrasi tabakalaşıyordu ve en üst rütbelere terfi etmek neredeyse imkansızdı (Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul 2007, s. 13).

[16] Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: (Adem Ölmez, "Askeri Teftiş Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Târih Dergisi*, Sayı: 43, 2007, s. 115-135; Ayrıca bakınız: Ali Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbıâlî'yle (Hükümet) İlişkileri", *Osmanlı*, C. II., Ankara 1999, s. 286-288).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ AKİNEVİ

masıydı. Bu kişilerden Ahmet Muhtar Paşa, İsmail Paşa, Hüseyin Fevzi Paşa ve Gazi Ethem Paşa padişahın sürekli yanında yer almış askerlerdi. Başarılarını bile ön plana getirmekten kendilerini frenlemek zorunda kalmışlardı. Gazi Ethem Paşa, Osmanlı'nın başarıya hasret kaldığı bir dönemde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşını kazandığı zaman bile bu başarıyla yeterince iftihar edememişti. Çünkü padişah bu zaferi kendi eseri görüyor; Ethem Paşa'nın zaferi üstlenmesinden tedirgin oluyordu[17]. Burada ilginç olaylardan birisi de Gazi Osman Paşa'nın esaretten dönüşünde İstanbul halkının Paşa'yı büyük gösterilerle karşılamalarına rağmen, Ethem Paşa 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı zaferinden dönerken kendisini kimsenin karşılamamasıdır. Bu iki olay arasındaki fark, 1890 yılının öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler olmalarıdır. Gazi Osman Paşa'nın karşılanması meselesi 1890 öncesinde gerçekleştiği için onun gelişi büyük tezahüratlarla yapılmıştır. Gazi Ethem Paşa'nın 1897 savaşı sonrasında İstanbul'a dönüşünde halk padişahtan çekindiği için Paşa'yı gösterilerle karşılamamıştır[18].

II. Abdülhamid merkeziyetçi bir istibdat rejimini 1890'larda tesis ettikten sonra, bürokrasinin bütün kanatlarını kontrol altında tutmak istediği gibi, askerleri de kontrol altında tutmuştur. Ancak, 1908 İhtilali Padişah'a bu temel politikasında değişiklik yapmasını zorunlu kılmıştır.

Eski ve Yeni Arasında Kalan Paşalar

II. Meşrutiyetin ilanı, Osmanlı Devlet yönetiminde köklü değişikliklerin görüldüğü bir dönüm noktası oldu. Bu dönemde etkisi görülmeye başlayan en önemli faktör İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimde etkili olmaya başlamasıdır. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ilan edilince, hem II. Abdülhamid yönetimi elinden bırakmak istemiyordu, hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti etkili olmak istiyordu. Bunun yanında ne padişah kendisini istediğini yapacak güçte buluyordu ne de İttihat ve Terakki istediğini yaptırabilecek güçte buluyordu. Üstelik zamanın başbakanları Said ve Kamil Paşalar ne II. Abdülhamid yanlısı idi ne de İttihat ve Terakki yanlısıydı. Dönemin bu özelliklerinden dolayı her alanda yapılması düşünülen yenilikler gibi, askeri alanda olanları da silik ve sonuç getirmeyen teşebbüsler

---

[17] Gazi Ethem Paşa, daha savaş devam ederken savaşın şerefinin kime ait olduğuna dair tartışmalara, muzafferiyetin şerefinin padişahla beraber kendisine ait olduğunu ifade etmiştir. (Adem Ölmez, *Gazi Ethem Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1844-1909)*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 187).

[18] Ölmez, *a.g.t.*, s. 182.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak kendini göstermiştir[19].

Kamil Paşa kabinesi dönemin genel yenileşme düşüncesine uygun olarak askeri alanda da yenilik yapılmasını düşünerek II. Meşrutiyet'in ilanının yaklaşık bir ay sonrasında 19 Ağustos 1908'de *Askeri Teftiş Komisyonu* yerine 8 Eylül 1908'de *Meclisi Mehamm-ı Harbiye*'yi kurdurdu. Çünkü *Askeri Teftiş Komisyonu* artık vazife yapamaz hale gelmişti. Üye sayısı hatır gönül ilişkileri neticesinde artmış; üyelerin pek çoğu bu komisyon aracılığıyla maaşını artırma yoluna gitmişti. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti askeriyenin hantal yapısını eleştirdiği için 1908 inkılâbını yapmıştı[20]. Bu meclisin üyelerine bakıldığı zaman öncekilerden önemli bir farklılık görülmüyordu. *Meclis-i Mehamm-ı Harbiye*'nin yapılanmasındaki önemli bir fark yönetimde padişahın etkisini gösteren başkan vekili veya ikinci başkanlar yerine meclise Harbiye Nazırı'nın başkanlık etmesiydi. Üyeler arasında da Müşir Ahmed Muhtar Paşa, Gazi İbrahim Edhem Paşa, Tophane Nazırı Birinci Ferik Rıza Paşa, Hassa Ordusu Kumandanı Birinci Ferik Mahmud Muhtar Paşa, *Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi* Ferik İzzet Paşa gibi isimler vardı. Bu meclisin en itibarlı üyelerinden Müşir Ahmet Muhtar Paşa, Gazi Ethem Paşa olması II. Abdülhamid dönemi yönetim anlayışının devam ettiği intibaını veriyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti yanlıları her ne kadar ismi geçen bu paşaların kahramanlıklarına söyleyecek sözleri yoksa da askeriyenin başında yenilik anlayışını taşıyabilecek isimler olmadığını düşünüyorlardı. Bu arada heyette yer alan Ahmet İzzet Paşa ve Mahmut Muhtar Paşa yenilik düşüncesi konusunda bir vizyona sahiptiler; ancak, bu isimler de kendilerinden daha üst ve itibarlı komutanların yanında iş yapabilmeleri şüpheli idi[21].

Bütün bunlara rağmen, bu heyet II. Meşrutiyetin ilk aylarında özelikle askeriyenin sorunlarını çözmek için çalışmaya başladı. Pek çok kanun tasarısı hazırlayarak orduyu daha dinamik hale getirmenin yolları üzerinde durdu. Fakat meşrutiyetin ilk yıllarındaki iç ve dış karışıklıklardan dolayı bu çalışmalar uygulamaya konulamadı. Ancak, dış karışıklıkların önlendiği ve iç karışıklıkların 31 Mart Olayı'ndan sonra seyreldiği dönemde uygulamaya konabildi. Böylece Meşrutiyetin ilk askeri bürokratik reformundan

---

19 Cemiyet ile Kamil Paşa arasındaki işbirliğinin tek nedeni, karşılıklı siyasal çıkarlardı. Denetimi açıktan açığa ele alamayan Cemiyet'in devleti kendi adına yönetecek, Saray'a bağlı olmayan ve aynı zamanda liberal görüşlü birine ihtiyacı vardı. Kamil Paşa ise Saray'la kendi arasındaki dengeyi sağlayacak bir unsur olduğu sürece Cemiye'e göz yummaya hazırdı. (Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, İstanbul 2007, s. 46).

20 Adem Ölmez, "II. Meşrutiyet Devrinde Askeri Yenilikler ve 'Meclis-i Mehamm-ı Harbiye'", *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet*, İRCİCA, Milletlerarası Kongre, İstanbul 7-10 Mayıs 2008.

21 Ölmez, "...Meclis-i Mehamm..", s. 2.

istenilen sonuç elde edilmedi. Bütün bunların yanında askeri bürokrasinin önemi Jön Türk dönemi boyunca da devam etti. 1908 İnkılâbı'ndan sonra, askerlerin yönetimde peyderpey etkilerini daha da artırmaları askeri bürokrasinin güçlenerek devam etmesini sağladı. Bu yıllarda sivil hükümetlerin ülkenin kötüye gidişini bir türlü önleyememeleri askeri bürokrasinin gün geçtikçe güçlenmesine zemin hazırladı[22].

Meşrutiyetin Neferleri

Meşrutiyetin ilk dönemlerinde yaşanan iç ve dış sorunlar reform programlarının uygulanmasını önlemişti. 4 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, 5 Ekim'de Bulgaristan Osmanlı hükümranlığını reddetmesi ve 12 Ekim'de de *Girit Ulusal Konseyi*'nin Yunanistan'a katıldığı kararını alması dış sorunların olumsuz anlamda çözülmesi anlamına geliyordu. Bundan sonra yeniden askeri konular üzerine reform düşüncesi akla gelmeye başladı[23]. Dışarıdaki toprak kayıpları ve içerideki 31 Mart Olayı karışıklığının sona ermesinden sonra, askeri konularda çalışmak üzere *Meclis-i Mehamm-ı Harbiye*'nin yerine yeni bir meclis yani Askeri Şura'nın kurulmasına karar verildi. Bu meclis ikinci ordunun isyanı bastıran askerlerinin itibarının yükseldiği bir dönemde kurulmuştu. Hareket Ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa, Hareket Ordusu öncü kuvvetler komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa dönemin belirleyici subaylarıydı[24].

Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti de artık yönetimde etkisini artırmak istiyordu. Bu çerçevede 14 Şubat 1909'da Kamil Paşa hükümeti yıkılmış yerine İttihatçı niteliği daha belirgin olan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi kurulmuştu. 31 Mart Olayı'ndan sonra kurulan İkinci Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi, İttihadçıların daha rahat hareket edebilecekleri bir ortamı oluşturdu. Ve bu dönemde askeri üst bürokrasiyi II. Abdülhamid yakını denilen kişilerin denetiminden kurtararak daha dinamik bir yapıya kavuşturmak için harekete geçildi. *Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi* Başkanı olan Ahmet İzzet Paşa'nın çalışmaları ile *Şuray-ı Askeri* adında bir askeri meclis 31 Mayıs 1909'da kuruldu ve nizamnamesi de 24 Ağustos 1909'da yayınlandı[25].

Bu heyet, önemli savaş hazırlıklarıyla ilgili olarak Harbiye Nezareti veya *Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti* tarafından kendilerine verilen me-

---

[22] Heper, *a.g.m.*, s. 254.

[23] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, Ankara, 1999, s. 213-234.

[24] 31 Mart Olayından sonra askerin gücü zirveye çıkmıştı. İsyana karışanları yargılamak üzere kurulan Divan-ı Harblerde insanların hayatı üst düzey komutanların iki dudakları arasında idi.

[25] BOA., *İ.AS.*, 84/1327 1-2.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

cılığıyla idari birlik ve etkinliği sağlamaya çalışıyordu. Bu amaçla her ikisinde de değişmeler başlatıldı. En önemlisi de 14 Ağustos 1909'da, o zamanlar eski II. Ordu Komutanı Birinci Ferik Salih Paşa'nın sorumluluğunda olan Harbiye Nazırı'nın başkanlığında yeni bir Askeri Şura'nın kurulmasıydı. Bu kurul bir dereceye kadar Harbiye Nezareti'nin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin ve muvazzaf komutanların uzmanlıklarını birleştirerek ordunun sadece askeri sorunlarıyla ilgilenen bir kurum olarak ortaya çıktı. Askeri konularda herhangi bir sivil müdahaleyi önlemek için Harbiye Nazırı hükümetin ve meclisin tek profesyonel danışmanı haline getirildi; Bahriye Nazırı gibi o da hem hükümetin bir üyesi hem de yüksek rütbeli bir subaydı" [31].

Askeri Şura'nın Osmanlı Asker Bürokrasisine getirdiği önemli bir yenilik de heyetin çalışma ve karar alma yöntemiydi. Meclisin, nasıl toplanacağı, nasıl karar alacağı, karar mekanizmalarında kimlerin bulunacağı ve kimlerin davet edilebileceği, nerede nasıl toplanacağı, konuların nasıl müzakere edileceği, kararların nasıl kaydedileceği gibi konularda net kurallar konulmuştu. *Askeri Şura Nizamnamesi* bu özellikleri ile modern dönemlerdeki diğer pek çok ordudan ileri olduğu gibi bugünkü çalışma sistemlerini aratmayacak nitelikte gelişmiş özelliklere sahipti.

Bu arada, bu meclis üyelerinin çalışmaları ile pek çok yenilik yapıldı. Bu dönemde yapılan yeniliklerin etkisiyle askerler, itibarlarını artırdılar, bürokraside etkinlikleri daha da arttı. Batılılaşma ve sekülerizasyon çabaları askeri bürokrasi tarafından yürütüldü [32].

Enver Paşa'nın Askerleri

23 Ocak 1913'de yaşanan Babıâli Baskını, her alanda olduğu gibi İttihatçılar'ın askeri alanda da tam egemen olmalarına zemin hazırlamıştı. Dolayısıyla Askeri Şura'da bu süreçten etkilendi. Bilindiği gibi bu olaydan sonra, Enver Paşa'nın teklifi üzerine Mahmut Şevket Paşa sadrazam, Ahmet İzzet Paşa da başkomutan vekili olmuştu. Müteakiben meydana gelen Mahmut Şevket Paşa suikastı, İttihatçılar'ın egemenliklerini daha da güçlendirmelerine zemin hazırladı. Yeni hükümette Said Halim Paşa hem sadrazam hem Hariciye Nazırı, Ahmet İzzet Paşa başkomutan vekili, Talat Bey ise Dâhiliye Nazırı oldu [33]. Fakat İttihatçılar yönetimde tam iktidara geldiklerini düşünürken başka problemlerle karşılaştılar. Bunlardan birisi Ahmet İzzet Paşa'nın İttihatçılar'ın her istediğini kabul eden bir kişilik olmamasından kaynaklandı. Gerek tensikat konusunda, gerekse ordunun Balkan

---

31 Turfan, *a.g.e.*, s. 203.

32 Heper, *a.g.m.*, s. 253.

33 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II, Kısım:II, Ankara, 1991, s. 318.

Savaşları'nda kaybedilen yerleri geri alma konusunda hareket etmesinde Ahmet İzzet Paşa muhalif görünmeye başladı[34]. Bu gelişmeler üzerine zaten şuuraltında var olan, Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı yapılması düşüncesi uygulama safhasına konuldu. Bu sırada Enver Paşa'nın rütbesi Harbiye Nazırlığı için uygun olmadığından Enver Paşa'nın rütbesinin yükseltilmesi için fırsat gözetilmeye başlandı[35]. Bütün bu gelişmeler Askeri Şura'nın teknik olarak çalışmasını isteyen Ahmet İzzet Paşa'nın şevkini kırarken, gelişmeler İttihatçılar'ın istedikleri yönde ilerlemeye başladı[36].

İttihat ve Terakki'ye mensup bazı subaylar Sadrazam Said Halim Paşa'ya baskı yaparak Kurmay Yarbay Enver'i Harbiye Nazırlığı'na getirmek istiyorlardı. Ancak, Kurmay Yarbay Enver bulunduğu rütbe itibariyle Harbiye Nazırı olamayacağından buna da bir çözüm buldular. Önce Enver Bey, Trablusgarp ve Balkan Savaşları dolayısıyla verilen kıdem zamları çerçevesinde 18 Aralık 1913'de albaylığa yükseltildi. Çok geçmeden 3 Ocak 1914'de de mirlivalığa (tuğgeneral) yükseltilerek paşa yapıldı. Böylece önünde bir engeli kalmayan Enver Paşa, 6 Ocak'ta Harbiye Nazırı oldu[37]. Enver Paşa Harbiye Nazırı olduktan sonra, 7 Ocak 1914'de Askeri Şura'yı lağvederek bütün otoriteyi kendi elinde topladı[38]. Bundan sonraki süreçte siyasette olduğu gibi askeri alanda da Enver Paşa'nın tam egemenliği görülmeye başladı. Böylece askerin yönetimdeki etkinliği zirveye çıkmış oldu.

Bu gelişmelerden sonra, askeri bürokrasi II. Abdülhamid dönemindekine benzer bir nitelik kazandı. Sultan Abdülhamid döneminde padişaha bağlı ve padişahın irade ve istekleri doğrultusunda çalışan askerleri yerine şimdi Enver Paşa'ya bağlı ve Enver'in istekleri doğrultusunda hareket eden bir askeri üst bürokrasi oluştu.

Sonuç

II. Abdülhamid döneminden Enver Paşa dönemine kadar geçen sürede askeri bürokrasinin biçim ve etkinliği aynı şekilde kalmamıştır. Padişah Abdülhamid, 1890'lardan itibaren, kurduğu merkezi istibdat rejimi ile bütün bürokrasiyi olduğu gibi askeri bürokrasiyi de kontrol altında tutmuştur. II. Meşrutiyetin ilanından sonra II. Abdülhamid'in bu kontrolü

---

[34] Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı*, Ankara 1997, s. 111-114.

[35] Turfan, *a.g.e.*, s. 394-403.

[36] Ahmet Turan Alkan, II. *Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, İstanbul 2006, s. 222.

[37] ATASE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı), *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. C., 6. Kısım (1908-1920)*, Ankara 1996, s. 112.

[38] Turfan, *a.g.e.*, s. 407.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

seleleri inceleyerek, konu hakkında aldığı kararları ilgili bakanlık ve başkanlıklara bildirmekle görevliydi. Ayrıca, ordunun ve ülke savunmasının takviyeye ihtiyaç duyması halinde, başvurulan bütün teşebbüslerin temel bir esasa göre birleştirilip tanzim edilerek ilgili makamlara sunulması görevi de bu heyetin uhdesindeydi. Bu heyet çalışmalarını sürdürürken Harbiye Nezareti veya *Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti*, ihtiyaç duyacağı bilgileri bu heyete gönderecekti[26].

Askeri Şura'nın başkanı Harbiye Nazırı'ydı. İkinci Başkanlığa ise Goltz Paşa düşünülmüştü. Meclisin diğer üyeleri Hareket Ordusu Komutanı Mahmut Şevket Paşa, Birinci Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, *Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi* Ahmet İzzet Paşa, Topçu Müfettişi Hasan Rıza Paşa, Birinci Süvari Fırkası Komutanı Salih Paşa gibi komutanlardı. Ayrıca eski Harbiye Nazırı Nazım Paşa da daimi üyelerdendi. Bu heyetin dikkat çeken ortak özelliği daha öncekilerin aksine İttihatçı ya da yenilikçi subaylardan oluşmasıydı[27].

Askeri Şura'nın kurulmasıyla Osmanlı ordusundaki yabancı etkinliği biraz daha arttı. Çünkü daha önce Osmanlı hizmetinde çalışmış Alman Goltz Paşa yeniden getirilerek bu meclisin başına geçirilmişti[28]. Goltz Paşa İstanbul'a geldi fakat beklentilere uygun bir çalışma performansı gösteremedi. Öncelikle Paşa yaşlanmış eski dinamizmi kalmamıştı. Osmanlı ordusunu reorganize etmek yerine Alman firmalarının mallarını Osmanlı Devleti'ne nasıl satacağını planlayan bir noktaya gelmişti[29]. Bundan dolayı Goltz Paşa'yı büyük ümitlerle İstanbul'a davet eden kişiler büyük hayal kırıklığına uğramışlardı. Heyetin en önemli üyeleri olan Mahmut Şevket ve Mahmut Muhtar Paşa disiplini temsil eden üst düzey subaylardı. Bu kişiler İttihatçı olmakla beraber 31 Mart Olayı'nın getirdiği olumsuzlukları gördükten sonra, ordunun siyasetten ayrılmasını istiyorlardı[30].

Askeri Şura'nın padişaha değil de Harbiye Nazırı'na veya *Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Başkanı*'na raporlar sunması padişahla aradaki iplerin zayıfladığı anlamına geliyordu. Turfan'ın ifadesi ile "*sultanın sadakat gösterilecek makam olarak işlevinin -kuvvetler için bir birleşme noktası ve meşruti sürekliliğin simgesi- sürmesine karşılık ordu üzerindeki geleneksel saltanat yetkesi zedeleniyordu. Taht lehine olan önyargılarından kurtulup sarayın müdahalesini safdışı bırakan ordu, Harbiye Nezareti ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi ara-*

---

26 *Düstur* (1329), Tertib-i Sani, C. I, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, s. 658-662.

27 M. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, İstanbul, 2005, s. 20-209.

28 BOA., *MV.*, 127/23, 29 R. 327/20.05.1909.

29 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 98.

30 Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, 7. Basım, İstanbul 2007, s. 71.

ortadan kalkmış ve belirsiz bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde ne padişah ne de İttihatçı subaylar istediklerini tam olarak elde edebilmişlerdir. II. Meşrutiyetin ilk aylarındaki dış ve iç karışıklıklar geçtikten sonra, dönemin en verimli devresi yaşanarak pek çok askeri reforma imza atılmıştır. Bu dönemde askerin itibarı yükselmiş; Askeri Şura bir ihtisas meclisi niteliği kazanmıştır. Fakat, bu gelişme fazla uzun sürmemiş; Enver Paşa'nın hızla terfi ederek Harbiye Nazırlığı'na kısa sürede ulaşması sonucunda, Askeri Şura lağvedilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA ÜNİVERSİTESİ